

Παύλος Νεράντζης

Τρομοκρατία και μέσα μαζικής ενημέρωσης

Στις 4 Ιανουαρίου 1981 ο ιταλικός τύπος έπρεπε ν' απαντήσει σε ένα δίλημμα. Ο Δικαστής Ντ' Ούρσο, υπεύθυνος για την ασφάλεια των φυλακών υψίστης ασφαλείας, που είχε απαχθεί από τις Ερυθρές Ταξιαρχίες θα καταδικαζόταν σε θάνατο από την τρομοκρατική οργάνωση, εάν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν δημοσίευαν μια προκήρυξη των κρατουμένων ερυθροταξιαρχιτών στις φυλακές Τράνι.

Την επόμενη ημέρα η κρατική ραδιοτηλεόραση και ορισμένες εφημερίδες αυτοδευ-σμεύθηκαν και δεν δημοσιοποίησαν την επίμαχη προκήρυξη. Σύσσωμος όμως ο δημοσιογραφικός κόσμος, ανεξάρτητα από τη στάση που κράτησε, είχε ταχθεί κατά οποιασδήποτε νομοθετικής ρύθμισης, που θ' απαγόρευε τη δημοσίευση προκηρύξεων τρομοκρατικών οργανώσεων.

Στην Ελλάδα η κυβέρνηση της ΝΔ και η Δικαιοσύνη σε μια προσπάθεια να δικαιολογήσουν την αναγκαιότητα του άρθρου 6 του αντιτρομοκρατικού νόμου, πριν και μετά την τροποποίησή του, θεωρούν ότι οι εφημερίδες και τα ραδιοηλεκτρονικά μέσα δεν μπορούν ν' ανταποκριθούν στο ύψος των περιστάσεων.

Ο υπουργός Δημόσιας Τάξης είναι σαφής. Το περιοριστικό μέτρο αποσκοπεί «στο να στερηθούν οι τρομοκράτες ενός επίσημου βήματος μέσω του οποίου αποκτούν απευθείας συνομιλία με το κοινό. Με τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί σήμερα είναι πολύ πιθανόν οι εκδότες των εφημερίδων και των λοιπών εντύπων να βρίσκονται σε αντικειμενική αδυναμία να πάρουν με δική τους πρωτοβουλία μέτρα αυτοπεριορισμού και αυτοδέσμευσης στο τομέα αυτό, γιατί ίσως νιώθουν εντονότερα την τρομοκρατική απειλή να στρέφεται εναντίον τους. Επομένως η παρέμβαση της πολιτείας λειτουργεί και προς την κατεύθυνση της προστασίας των λειτουργών του τύπου και γενικότερα των ΜΜΕ»¹ Εκδότες και δημοσιογράφοι, μ' άλλα λόγια, έχουν υποκύψει στις απειλές των όπλων τις «17 Νοέμβρη» και φοβούμενοι τη «ζωούλα» τους δημοσιεύουν τις προκηρύξεις των τρομοκρατών.

Γι' αυτό και η κυβέρνηση, ως σωτήρας άγγελος, αποφάσισε να τους προστατέψει.

αναλαμβάνοντας η ίδια τις ευθύνες με τη –νομοθετική– ρύθμιση του θέματος. Δεν απομένει παρά οι Ενώσεις Συντακτών να στείλουν ευχαριστήρια τηλεγραφήματα στον κ. Μητσοτάκη γι' αυτή την εξυπηρέτηση.

Η προβολή της τρομοκρατίας μέσα από τα ΜΜΕ

Η τρομοκρατία διακρίνεται από τις άλλες μορφές βίας από το γεγονός ότι οι ενέργειές της χαρακτηρίζονται από έναν έντονο συμβολισμό. Κι αυτό ακριβώς το συμβολικό χαρακτήρα της εκάστοτε τρομοκρατικής πράξης υποστηρίζεται ότι προβάλλουν τα ΜΜΕ. Η τρομοκρατία παίρνει «σάρκα και οστά» χάρη στα μέσα, διότι όχι μόνον πληροφορούν, αλλά έχουν την ικανότητα ν' αναπαράγουν την πραγματικότητα, δημιουργώντας σύμβολα.

Χωρίς τα ΜΜΕ, χωρίς τα μικρόφωνα και τις τηλεοπτικές κάμερες στραμμένες επί των συνεπειών μιας τρομοκρατικής πράξης, χωρίς τους πρωτοσέλιδους τίτλους, σύμφωνα πάντα μ' αυτήν την άποψη, η τρομοκρατία ως φαινόμενο, αν δεν είχε εκλείψει, τουλάχιστον θα είχε περιθωριοποιηθεί. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από ομιλία στη βουλή της υφυπουργού παρά τω πρωθυπουργώ Ντόρας Μπακογιάννη: «Υπάρχει μια αιτιακή σχέση ανάμεσα στη δολοφονία και τη δημοσίευση της προκήρυξης. Ο Τύπος, όταν μεταφέρει την προπαγάνδα τους, λειτουργεί στην ουσία ως πολλαπλασιαστής του τρόμου. Η άποψη, ωστόσο, αυτή αγνοεί –σκοπίμως– τις γενεσιουργές αιτίες της τρομοκρατίας, ως κοινωνικού φαινομένου και παραβλέπει τη δυνατότητα της κοινωνικής άμυνας. Επιπλέον καλλιεργεί το έδαφος ώστε τα ΜΜΕ από μέσα προβολής, αλλά και κριτικής των τρομοκρατικών ενεργειών να μεταβληθούν σε μέσα πολιτικής χειραγώγησης, μαζί με άλλα όργανα κοινωνικού ελέγχου, κυρίως του κράτους».² Εν ονόματι της ελευθεροτυπίας, κατά την κ. Μπακογιάννη, διαφημίζονται τα κίνητρα που «οδηγούν» τους τρομοκράτες στην αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής.

Οι θιασώτες μάλιστα της λήψης περιοριστικών μέτρων επικαλούνται την απαγόρευση διαφήμισης ναρκωτικών από τα ΜΜΕ. Εφόσον ουδείς διανοήθηκε ποτέ, ισχυρίζονται, να καταθέσει πρόταση νόμου, που θα επιτρέπει στους εμπόρους του λευκού θανάτου να διαφημίζουν τα προϊόντα τους, γιατί διαμαρτύρονται τώρα οι δημοσιογράφοι.³

Εύλογο το ερώτημα, στο οποίο, θα απαντούσε κανείς με δύο εξίσου απλά ερωτήματα. Γιατί κανείς δεν σκέφτηκε ποτέ ν' απαγορεύσει τη διαφήμιση αλκοολούχων ποτών, από την κατανάλωση των οποίων το κράτος εισπράττει με μορφή φόρου το 35% της τιμής πώλησής τους; Μήπως το αλκοόλ δεν είναι από τις πλέον επικίνδυνες τοξικομανιογόνες ουσίες, που κάθε χρόνο οδηγεί στο θάνατο εκατοντάδες χιλιάδες άτομα; Και επιπλέον, γιατί απέτυχε η απόπειρα της αμερικανικής κυβέρνησης να αντιμετωπίσει με απαγορευτικές διατάξεις την κατάχρηση αλκοολούχων ποτών. Στην περίοδο της ποτοαπαγόρευσης (1920–1934) αυξήθηκε ο αριθμός των αλκοολικών κατά 400%, και των διώξεων, που ανήλθαν σε 700 χιλιάδες. Κοινωνικές μάλιστα συνεπώς, όπως η τρομοκρατία και η κατανάλωση ναρκωτικών δεν αντιμετωπίζονται με απαγορεύσεις. Αντίθετα οι απαγορεύσεις περικλείουν κινδύνους στην αύξηση των ατομικών ελευθεριών και περιορίζουν το δικαίωμα της ελευθεροτυπίας.

Η σύγκρουση δικαιωμάτων

Το πρόβλημα της λήψης περιοριστικών μέτρων (το άρθρο 6 στην αρχική του διατύπωση και η απόφαση του εισαγγελέως) δεν περιορίζεται μόνο στη συνταγματική του ερμηνεία. Εάν δηλαδή στοιχειοθετεί λογοκρισία, βάσει του άρθρου 14, παρ. 2 του Συντάγματος (Ε. Βενιζέλος)⁴ ή κινείται στα όρια της συνταγματικότητας (Α. Μανιτάκης).⁵

Πρόκειται, όπως ανέφερε σε έκθεσή του το επιστημονικό συμβούλιο της βουλής, με αφορμή την κατάθεση του αντιτρομοκρατικού νομοσχεδίου, για μια κλασική περίπτωση σύγκρουσης δικαιωμάτων, όπου από την μια μεριά υπάρχει η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης και ειδικότερα της ελευθερίας του τύπου (άρθρο 14 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος και άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου) και από την άλλη η προστασία της κοινωνίας εν γένει, αλλά ιδίως του υψίστου αγαθού της ανθρώπινης ζωής (άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 2 του Συντάγματος και άρθρο 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης) που απειλούνται από το οργανωμένο έγκλημα.

Ένας περαιτέρω προβληματισμός αφορά την ειδική περίπτωση της απαγόρευσης δημοσίευσης «δηλώσεων» των μελών των ομάδων κλπ, κυρίως κατά την περίοδο πριν από την τελεσίδικη καταδίκη. Με βάση τη θεμελιώδη αρχή του κράτους δικαίου ότι κάθε κατηγορούμενος είναι αθώος μέχρι αποδείξεως του εναντίου είναι ίσως υπερβαλλόντως αυστηρός αυτός ο περιορισμός της ελευθερίας του λόγου και της διάδοσης του στοχασμού, μέσω του Τύπου για κατά τεκμήριο αθώους πολίτες, περιορισμός ο οποίος θίγει τον σκληρό πυρήνα του δικαιώματος.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το νομοσχέδιο προβλέπει πολύ μεγαλύτερη ποινή για μετάδοση από ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό σταθμό ανακοίνωσης ή δήλωσης οργάνωσης ή μέλους της.

Με τον τρόπο αυτό, η μετάδοση μιας απλής δήλωσης ενός κατηγορουμένου (και μη εισέτι καταδικασθέντος) ότι πχ. είναι αθώος, αντιμετωπίζεται πολύ αυστηρότερα από την κατ' επανάληψη δημοσίευση κειμένων, που αποκαλύπτουν πληροφορίες για τις ένοπλες δυνάμεις ή την οχύρωση της χώρας ή που σκοπούν τη βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος ή στρέφονται κατά της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας. Επίσης δεν διευκρινίζεται στο υπό εξέταση άρθρο, εάν η ποινή αυτή μπορεί να επιβληθεί στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και πριν από την τελεσιδικία της υπόθεσης για την οποία κατηγορείται αυτός του οποίου μεταδόθηκαν οι «δηλώσεις». Τέλος, είναι άξια μνείας η διαφορετική από το νομοθέτη μεταχείριση του γραπτού Τύπου (άρθρο 14 του Συντάγματος), για τον οποίο δεν προβλέπεται τίποτε, από τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, των οποίων, άλλωστε, η συνταγματική προστασία εξ' ορισμού είναι μειωμένη (άρθρο 15 Συντάγματος).⁶

Ανεξαρτήτως των επί μέρους επιστημάνσεων και των τροποποιήσεων που ακολούθησαν επί του άρθρ. 6 του νόμου, πράγματι υπάρχει μια σύγκρουση ανάμεσα στο δικαίωμα της πληροφόρησης και το δικαίωμα της κοινωνίας ν' αμύνεται στην ένοπλη πολιτική βία. Το θέμα είναι εάν πράγματι η απαγόρευση δημοσίευσης προκηρύξεων «χτυπά» την τρομοκρατία και ποιος θα το κρίνει αυτό. Σε τελική ανάλυση τι «συμφέρει στη δημοκρατία», ώστε να δικαιολογηθεί έστω ο περιορισμός ενός ατομικού δικαιώματος.

Από τη μια πλευρά η κοινή γνώμη οφείλει να γνωρίζει λεπτομερώς κάθε ενέργεια που μπορεί να οδηγήσει στην ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος και συνεπώς τις αιτίες

και τους στόχους μιας τρομοκρατικής πράξης, στην οποία συχνά εμπλέκονται μυστικές υπηρεσίες. Και από την άλλη θεωρώντας ότι η τρομοκρατία είναι μεμονωμένη εκδήλωση αυταρχισμού και ολοκληρωτισμού που αντιστέκεται στην πορεία εκδημοκρατισμού και φιλελευθεροποίησης της κοινωνίας, τα ΜΜΕ οφείλουν να συνεργαστούν με το κράτος, που υπεραμύνεται των αρχών της δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η σύγκρουση αυτή επισημάνθηκε στα περισσότερα συνέδρια που έγιναν σε Ευρώπη και Ηνωμένες Πολιτείες από τα μέσα της δεκαετίας του '70. Αναλυτές, στην πλειοψηφία τους Αμερικανοί, υποστήριζαν τη συνεργασία των ΜΜΕ με τους μηχανισμούς ασφαλείας του κράτους, έχοντας υπόψη την εμπειρία των αρνητικών συνεπειών από την πλήρη αυτονομία των μέσων. Αντίθετα οι Ευρωπαίοι έδωσαν έμφαση στο αδιαφιλονίκητο δικαίωμα της πληροφόρησης, εφόσον τα ΜΜΕ έδειξαν ότι είναι σε θέση να χειρίζονται και τα πλέον «ευαίσθητα» ζητήματα, χωρίς τη διαμεσολάβηση μηχανισμών ελέγχου.

Αυτοδέσμευση και ελεύθερη πληροφόρηση

Ο διαφορετικός προσανατολισμός στην προσέγγιση του θέματος δεν είναι τυχαίος, αλλά έχει σχέση με την εξέλιξη των ΜΜΕ και την πορεία της τρομοκρατίας σε κάθε χώρα. Η απάντηση επομένως που πρέπει να δοθεί δεν είναι μονοσήμαντη. Σε μία πραγματικότητα, άλλωστε, σύνθετη τα ΜΜΕ, είτε ως αυτόνομοι οργανισμοί, είτε ως μάντες μετάδοσης της κυρίαρχης ιδεολογίας, συχνά επηρεάζουν τους μηχανισμούς του πολιτικού συστήματος. Θα αναφερθώ σε δύο «ακραίες» περιπτώσεις, των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ιταλίας, που είναι ενδεικτικές των διαφορετικών προσανατολισμών.

Το Φεβρουάριο του '74, ενώ βρισκόταν σ' εξέλιξη το σκάνδαλο Γουότεργκέιτ, που οδήγησε λίγους μήνες αργότερα σε παραίτηση του προέδρου Νίξον, οι *Ηνωμένες Πολιτείες* συνταράχθηκαν από την υπόθεση απαγωγής της Πατρίσια Χερστ. Οι τρομοκράτες είχαν ζητήσει τη δημοσίευση των προκηρύξεών τους, πράγμα που επιτράπη για ανθρωπιστικούς λόγους. Στην πραγματικότητα, όπως ειπώθηκε αργότερα από διευθυντές τηλεοπτικών δικτύων, επρόκειτο για μία συναλλαγή. «Δεχτήκαμε να μεταδίδουμε κατ' αποκλειστικότητα τα μηνύματά τους, ανέφερε ένας, διότι οι ιστορίες αυτές πουλούν». Σε μια σφυγμομέτρηση που έγινε την ίδια περίοδο, το 93% των ερωτηθέντων αστυνομικών υποστήριξαν ότι η ζωντανή μετάδοση ανάλογων γεγονότων ενθαρρύνει τους τρομοκράτες.

Έκτοτε σε τρομοκρατικές ενέργειες, εφόσον το επιτρέπουν οι συνθήκες, τηλεοπτικά συνεργεία καλύπτουν τις εξελίξεις λεπτό προς λεπτό. Όπως των μουσουλμάνων Χαναφί, που κατέλαβαν τρία κτίρια στο κέντρο της Ουάσιγκτον (Μάρτιος '77) ή της απαγωγής ενός παιδιού, που έγινε γνωστή ως παράδειγμα προς αποφυγή. Συγκεκριμένα η FBI έμαθε τον τόπο κράτησής του, αλλά η επιχείρηση απελευθέρωσης απέτυχε, διότι το νέο διέρρηξε και έφτασαν επί τόπου πρώτα οι δημοσιογράφοι.

Οι παρενέργειες αυτές προκαλούνται, όταν τα ΜΜΕ αντιμετωπίζουν τα γεγονότα αποκλειστικά ως προϊόντα για πώληση, κατασκευάζοντας συχνά γεγονότα (Media Event). Από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις Media Event θεωρούνται η κάλυψη αεροπειρατείας της πτήσης 847 της TWA στη Βηρυττό (Ιούνιος 1985) και της ομηρίας Αμερικανών πολιτών στην Τεχεράνη για 465 μέρες.

Στην αεροπειρατεία της Βηρυττού, κατά την οποία 104 Αμερικανοί κρατήθηκαν όμηροι και ένας απ' αυτούς δολοφονήθηκε, τα αμερικανικά τηλεοπτικά δίκτυα δαπάνησαν μέσα σε μία εβδομάδα περισσότερα από ένα εκατομμύριο δολάρια για να εξασφαλίσουν το μονοπώλιο της πρόσβασης στους όμηρους. Ειδικότερα το ABC πλήρωσε 80.000 δολάρια αποκλειστικά και μόνον για μία συνέντευξη από όμηρο. Αντιλαμβάνεται συνεπώς κανείς ότι η κάλυψη –τρομοκρατικών– ενεργειών από τα αμερικανικά τηλεοπτικά δίκτυα δεν είναι μόνον αποτέλεσμα καλύτερης τεχνικής υποδομής ή της ικανότητας των δημοσιογράφων, αλλά το προϊόν οικονομικής συναλλαγής με τις τρομοκρατικές οργανώσεις, οι οποίες πετυχαίνουν μεγαλύτερη δημοσιότητα. Από την άλλη πλευρά η εξασφάλιση, με τον τρόπο αυτό, μιας αποκλειστικής συνέντευξης από ένα δίκτυο ή έστω η δυσανάλογη προβολή ασήμαντων λεπτομερειών προκαλούν εντυπωσιασμό στους τηλεθεατές, άνοδο στους δείκτες ακροαματικότητας και συνεπώς αύξηση, όπως αποδείχθηκε, των διαφημιστικών εσόδων.

Η τάση αυτή της συναλλαγής με τους τρομοκράτες, που εκδηλώνεται περισσότερο στην τηλεόραση απ' ό,τι στο ραδιόφωνο ή τον Τύπο αποκλήθηκε «σύνδρομο της Βηρυττού» και προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Βάλτερ Λέικερ στο βιβλίο του *Η ηλικία της τρομοκρατίας* επισημαίνει ότι «αν η τρομοκρατία είναι προπαγάνδα, τότε η επιτυχία μιας τρομοκρατικής καμπάνιας εξαρτάται αποφασιστικά από τη δημοσιότητα που παίρνει. Κάτω από αυτό το πλαίσιο τα ΜΜΕ είναι οι καλύτεροι φίλοι των τρομοκρατών. Όχι ότι οι δημοσιογράφοι τρέφουν συμπάθειες για τους τρομοκράτες, αφού συχνά πέφτουν θύματα τρομοκρατικών ενεργειών. Αλλά ορισμένες φορές τα ΜΜΕ δίνουν έμφαση στη σημασία μίας ενέργειας και άλλες πάλι, εμποδίζουν τη σωτηρία θυμάτων τρομοκρατικών οργανώσεων. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις ενός Γερμανού επιχειρηματία σε πτήση των βρετανικών αερογραμμών, το Νοέμβριο του '74 και ενός πιλότου της Λουφτχάνσα στη Μογκαντίσου. Και στις δύο περιπτώσεις οι τρομοκράτες έμαθαν από τα ΜΜΕ ότι τα αιτήματά τους δεν επρόκειτο να ικανοποιηθούν και οι αρχές απλά προσπαθούσαν να κερδίσουν χρόνο για να ετοιμάσουν τις αποστολές διάσωσης. Επιπλέον σημειώνει ο Λέικερ, τα αμερικανικά τηλεοπτικά συνεργεία αφιέρωναν στα δελτία ειδήσεων πολύ περισσότερο χρόνο στην κάλυψη τρομοκρατικών ενεργειών από ό,τι στον πόλεμο Ιράν-Ιράκ ή στο Αφγανιστάν, σε γεγονότα δηλαδή στα οποία έχαναν τη ζωή τους δεκάδες χιλιάδες άτομα. Αυτό βεβαίως δεν οφείλεται πάντα στην έλλειψη ευαισθητοποίησης των ΜΜΕ όσο αφορά την κάλυψή τους, αφού ορισμένες φορές υπάρχει αδυναμία πρόσβασης στις πηγές. Είναι ενδεικτικό όμως της υπέρμετρης προβολής μεμονωμένων τρομοκρατικών ενεργειών λόγω της παρουσίας των ΜΜΕ, που κάνουν συγκεκριμένες επιλογές. Και ο Λέικερ καταλήγει: «Οι τρομοκράτες ωφελούνται όταν οι πράξεις τους μπορούν να γυριστούν σε ταινία και οι ηγέτες τους δίνουν συνεντεύξεις ή δημοσιεύονται φωτογραφίες των θυμάτων τους. Όπως η ελευθερία του λόγου δεν δίνει το δικαίωμα σε κάποιον να φωνάζει «φωτιά» μέσα σ' έναν κινηματογράφο μόνον και μόνον για να καταγράψει τις αντιδράσεις του κοινού, έτσι και η υπεράσπιση της δημοκρατίας, χωρίς την οποία δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ελεύθερη έκφραση, είναι υπεράνω της ελευθεροτυπίας».

Για πολλούς Αμερικανούς αναλυτές, που δεν διαχωρίζουν τις ενέργειες απελευθερωτικών κινημάτων απ' αυτές των τρομοκρατών, ένας από τους λόγους που στις χώρες της Λατινικής Αμερικής το αντάρτικο μεταφέρθηκε από την επαρχία στα αστικά κέντρα οφείλεται στο ότι στις πόλεις οι ενέργειες των ανταρτών προσλάμβαναν μεγα-

λύτερη δημοσιότητα χάρη στην παρουσία εκπροσώπων του Τύπου. Σύμφωνα με δηλώσεις εκπροσώπων εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων αποκτά μεγαλύτερη πολιτική σημασία μία βομβιστική επίθεση σε κυβερνητικά γραφεία στις πόλεις, χωρίς να υπάρχουν θύματα, παρά ενέδρες εναντίον μονάδων του στρατού στην ύπαιθρο.

Την ύπαρξη προβλημάτων στην κάλυψη τρομοκρατικών ενεργειών από τα ΜΜΕ επεσήμανε σε έκθεσή της για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και η Αντιπροεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών το 1976. Τέτοια προβλήματα προκύπτουν, όπως αναφέρεται, από την πλήρη τηλεοπτική κάλυψη ενός γεγονότος, που δυνατόν να περιορίσει τις κινήσεις των διωκτικών αρχών, από τον διάλογο, τις διαπραγματεύσεις και τις οικονομικές συναλλαγές μεταξύ τρομοκρατών και εκπροσώπων των ΜΜΕ, και τέλος από την αποκάλυψη των σχεδίων αντιμετώπισης τρομοκρατικών ενεργειών.

Όλοι όμως οι Αμερικανοί αναλυτές τονίζουν ότι το πρόβλημα, αφορά κυρίως τα αμερικανικά τηλεοπτικά δίκτυα, δεν επιδέχεται καμιάς νομοθετικής ρύθμισης και μπορεί ενδεχομένως να λυθεί με τη θέσπιση ορισμένων κανόνων δεοντολογίας. Παρόλα αυτά μέχρι σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες δεν επετεύχθη καμία συμφωνία. Θα ήταν, άλλωστε, δύσκολο να γίνει όχι μόνο λόγω του ανταγωνισμού, αλλά και γιατί ο ομφάλιος λώρος που συνδέει τα ΜΜΕ με την τρομοκρατία οφείλεται πρώτιστα στο γεγονός ότι η βία, ως πράξη, αποτελεί είδηση. Ο Καναδός επικοινωνιολόγος Μακ Λούαν υποστήριξε ότι «μόνον εάν αφαιρέσουμε από τους τρομοκράτες το μέγιστο, που άθελά τους προσφέρουν τα μέσα ενημέρωσης, ίσως να έσθηνε το μήνυμα της βίας, που επιδιώκουν να διοχετεύσουν στην κοινωνία»⁷. Και είχε δίκιο, διότι η επισήμανση έγινε με βάση τον τρόπο λειτουργίας των αμερικανικών τηλεοπτικών δικτύων. Η αναγωγή, δηλαδή της «συσκότισης», της «αφαίρεσης του διακόπτη» σε καθολική αρχή, ουσιαστικά σημαίνει άρνηση της ηλεκτρονικής εποχής, στην οποία ζούμε. Σημαίνει ακόμη κατάργηση δημοκρατικών θεσμών, δεδομένου ότι σε αυταρχικά καθεστώτα οι ειδήσεις που αφορούν τρομοκρατικές ενέργειες ελέγχονται και φιλτράρονται, όπως όλες άλλωστε, από επιτροπές λογοκρισίας.

Αυτά, όμως, φαίνεται ότι αποτελούν ασήμαντες λεπτομέρειες για όποιον επιδιώκει τη διαροπάλο νομοθετική ρύθμιση του θέματος.

Στην Ιταλία, παρότι δεν ρυθμίστηκε νομοθετικά η απαγόρευση δημοσίευσης προκηρύξεων, αναπτύχθηκε ένας έντονος προβληματισμός στη δεκαετία του '70. Από τη μία πλευρά το αποκαλούμενο μέτωπο της αυτοδέσμευσης, του αυτοπεριορισμού των ΜΜΕ για ειδήσεις που αφορούν τρομοκρατικές ενέργειες και από την άλλη το μέτωπο της ελεύθερης πληροφόρησης, στο οποίο συμμετέχουν η πλειοψηφία των εφημερίδων και όλα τα ιδιωτικά ραδιοτηλεοπτικά δίκτυα. Ας σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη αναπτύχθηκαν κινήματα κοινωνικής κριτικής σε μία αντικοφορμιστική και αντιθεσμική βάση. Γι' αυτό το λόγο ορισμένες ομάδες υπήρξαν επιρρεπείς προς την ένοπλη βία. Αλλά και γι' αυτό έγιναν στόχος της «σιωπηρής πλειοψηφίας» και των κρατικών οργάνων, που ποινικοποίησαν τη στάση των «διαφορετικών». Σε μία πρώτη φάση μετά τα γεγονότα της Πιάτσα Φοντάνα (12 Δεκεμβρίου 69) αρχίζει μια ηθική σταυροφορία με κύριο εκφραστή την εφημερίδα Στάμπα και δευτερευόντως την Κοριέρε ντέλα Σέρα. Το ζήτημα όμως της σχέσης μεταξύ ΜΜΕ και τρομοκρατίας και το ενδεχόμενο του Black out, της απόλυτης σιωπής, τίθεται για πρώτη φορά το 1977 με τον τραυματισμό τριών δημοσιογράφων. Στην Κοριέρε ντέλα Σέρα, ο Φερνάντο Κάβον έγραφε μεταξύ άλλων ότι η «τρομοκρατική πράξη είναι ένα μέσο για να χρησιμοποιηθούν τα ΜΜΕ. Οι τρομοκράτες ανατινάζουν ένα τρένο, πυροβολούν εναντίον

κάποιου για ν' αποκτήσουν χώρο στις εφημερίδες...» Κι ένα χρόνο αργότερα, όταν όλος ο Τύπος δημοσίευσε τις φωτογραφίες του Άλντο Μόρο, κρατούμενου των Ερυθρών Ταξιαρχών, η ίδια εφημερίδα σημειώνει στο κύριο άρθρο της: «Με την αναμετάδοση εικόνων και αποσπασμάτων από τη δίκη Μόρο όλος ο κόσμος γίνεται μάρτυρας αυτής της υπόθεσης. Όχι. Δεν θα πρέπει να το κάνουμε. Αν είναι εύκολο ή δύσκολο, δεν το γνωρίζουμε». Ακολούθησε ένας οξύς διάλογος μεταξύ όσων υποστήριζαν ότι η δημοσίευση «διαφήμιζε» τις ενέργειες των Ερυθρών Ταξιαρχιών (Φεραρόττι) και εκείνων που τάχθηκαν υπέρ της απρόσκοπτης ροής των πληροφοριών (Έκο, Μουριάλντι, κ.ά.).

Τη σχέση μεταξύ τρομοκρατίας και ΜΜΕ επιβεβαιώνουν ηγετικά στελέχη τρομοκρατικών οργανώσεων. Ο Αλμπέρτο Φραντσесκίни, ιστορικός ηγέτης των Ερυθρών Ταξιαρχιών ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «η τρομοκρατική ενέργεια είναι μια είδηση που απευθύνεται στα ΜΜΕ. Πρώτα πυροβολούσαμε και μετά τρέχαμε στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση και τις εφημερίδες για να ακούσουμε ή να διαβάσουμε τι κάναμε». «Η συσκοτίση στις ειδήσεις θα ήταν το χειρότερο που θα μπορούσε να συμβεί στις Ερυθρές Ταξιαρχίες» τόνισε σε συνέντευξή του στη RAI ο καθηγητής Φέντσι, μέλος επίσης της ηγεσίας των Ε.Τ. Για να συμπληρώσει: «Η τρομοκρατία, στις ανεπτυγμένες χώρες όπου δεν αναπτύσσεται μαζικά, μπορεί να προσλάβει μαζικές διαστάσεις, έστω και με όρους συμβολικούς, μόνον με τη βοήθεια των ΜΜΕ. Μετρά δηλαδή τη σχέση του με τις μάζες, βάση του χώρου που καταλαμβάνει στον Τύπο».⁸ Ανάλογη ήταν και η απάντηση του «μετανοήσαντα» ερυθροταξιαρχίτη Πατρίτσιο Πέτσι: «Η ταυτότητα της οργάνωσης διαμορφωνόταν από τις εντυπώσεις που δημιουργούσαν οι ενέργειές μας».

Ωστόσο, παρά την αναμφισβήτητη σχέση ΜΜΕ και τρομοκρατίας, στην Ιταλία τουλάχιστον όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, *το μέτωπο της αυτοδέσμευσης δεν επέφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Τα ΜΜΕ είναι αναπόφευκτο να δημοσιεύουν γεγονότα που σχετίζονται με το πολιτικό γίγνεσθαι, συνεπώς και τις προκηρύξεις τρομοκρατών, που αναφέρονται σε δημόσια πρόσωπα. Το κοινωνικό κόστος από τη δολοφονία και τον τραυματισμό λειτουργών του Τύπου (Καζαλιένο, Μοντανέλι, Τομπάζι, κ.ά.) ήταν πολύ μεγαλύτερο στο βαθμό που, κατά τους τρομοκράτες, επιβεβαιωνόταν η θέση τους ότι υπηρετούν το κράτος. «Για τις Ερυθρές Ταξιαρχίες η διαφορά ανάμεσα σ' ένα δημοσιογράφο και σ' ένα όργανο της τάξης ήταν ελάχιστη. Και οι δύο υπάκουαν σε εντολές. Ο εχθρός ήταν ένας», ομολόγησε ο Φέντσι στην ίδια συνέντευξή του στη RAI. Άλλωστε, όπως επισημάνθηκε από Ιταλούς δημοσιογράφους οι εφημερίδες και η κρατική ραδιοτηλεόραση που είχαν επιλέξει να μη δημοσιεύουν προκηρύξεις, τελικώς εξυπρέτησαν εκείνους που ήθελαν τη δολοφονία του Μόρο. Ενώ στην υπόθεση Ντ' Ούρσο, σύμφωνα πάντα με Ιταλούς συναδέλφους, καταγράφηκε μία ύποπτη σχέση μεταξύ κυβέρνησης, του εκδοτικού οίκου Ριτσόλι, που είχε αποφασίσει τότε να μη δημοσιεύει προκηρύξεις, και της μασονικής στοάς Π2. Αξιοσημείωτο πάντως είναι ότι στα «χρόνια του μολυβιού»⁹ στην Ιταλία και μέχρι σήμερα, παρά τις διαφορετικές εκτιμήσεις, κανένας δεν κατηγορήσε ποτέ τον Τύπο ότι διαφημίζει τους τρομοκράτες. Η απάντηση, άλλωστε, σε όσους υποστηρίζουν ότι η απαγόρευση της δημοσίευσης προκηρύξεων χτυπά την τρομοκρατία, δόθηκε από πρώην τρομοκράτες. «Για τις Ερυθρές Ταξιαρχίες θα ήταν το ίδιο. Τα ΜΜΕ που θα επέβαλλαν συσκοτίση στην πλη-*

ροφόρηση, θα έπρεπε να δικαιολογήσουν στο κοινό τους γιατί το κάνουν. Ούτως ή άλλως θα μιλούσαν πάλι για μας», δήλωσε ο Πέτσι.

Η περίπτωση της Ελλάδας

Πριν από οποιαδήποτε απόφαση, η κυβέρνηση και οι εμπλεκόμενοι φορείς –όχι βεβαίως οι τρομοκράτες– όφειλαν ν' απαντήσουν στα εξής ερωτήματα όσον αφορά στη δημοσίευση προκηρύξεων:

A) Σε ποιο βαθμό η δημοσίευση επηρεάζει τη δυναμική της τρομοκρατικής πράξης. Θέμα που δεν έχει άμεση σχέση με το πρόβλημα της προπαγάνδας της ένοπλης βίας μέσω του τύπου,

B) εάν η δημοσίευση καλλιεργεί στην κοινή γνώμη μια εσφαλμένη εικόνα ως προς τη «δύναμη» και τους πραγματικούς στόχους της τρομοκρατικής οργάνωσης, επηρεάζοντας έτσι ορισμένες κοινωνικές ομάδες, που τείνουν να θεωρήσουν (την οργάνωση) ως σημείο αναφοράς.

Αν και ξεφεύγει από τους στόχους αυτού του άρθρου, στην Ελλάδα η πορεία της «17 Νοέμβρη», –γι' αυτήν και μόνον ελήφθησαν τα περιοριστικά μέτρα–, δείχνει ότι πρόκειται για μια οργάνωση, η οποία δεν έχει σχέση με τα προπλάσματα των πυρήνων ένοπλης βίας, που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη από τα τέλη της δεκαετίας του '60. Είτε ως «τρελό παρακλάδι» οργάνωσης που έδρασε κατά της χούντας, είτε ως προϊόν των μυστικών υπηρεσιών η «17 Νοέμβρη» δεν είχε και δεν έχει κοινωνική πρόσβαση. Αντίθετα η χώρα κινδύνεψε και έζησε τις συνέπειες από τη δράση κύκλων, που επιβουλεύονται έξωθεν και εκ των έδων τον περιορισμό των δημοκρατικών θεσμών. Γεγονός που επιτάσσει τη διαφάνεια και όχι τη συσκότιση. Επιπλέον, καμία τρομοκρατική ενέργεια δεν είχε διάρκεια. Η δημοσίευση προκηρύξεων έγινε εκ των υστέρων και δεν μπορούσε επομένως ν' ανατρέψει τη –θετική ή αρνητική– δυναμική της τρομοκρατικής πράξης (διλήμματα που ετέθησαν σε υποθέσεις στα ΜΜΕ των ΗΠΑ και της Ευρώπης). Σε όλες τις τρομοκρατικές πράξεις, ακόμη και στη δολοφονία Μπακογιάννη, κατά την οποία καταγράφηκε –μεγαλύτερη αντίδραση από τον πολιτικό κόσμο, η κοινή γνώμη δεν εκδήλωσε κάποια μορφή ανησυχίας. Απλώς παρακολούθησε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις εξελίξεις, αν κρίνουμε από την αύξηση του αριθμού πώλησης των εφημερίδων. Συνεπώς, εκτός των προαναφερομένων, ο προβληματισμός για τη λήψη περιοριστικών μέτρων στην Ελλάδα δεν έχει έρεισμα. Αν παρά ταύτα η επιλογή της αυτοδέσμευσης είναι θέμα συνειδησιακό, που αφορά αποκλειστικά τα ΜΜΕ για το τι θα δημοσιεύσουν και τι όχι, η νομοθετική ή εισαγωγική απαγόρευση της δημοσίευσης προκηρύξεων ουσιαστικά οδηγεί στην ποινικοποίηση του δημοσιογραφικού λειτουργήματος. Όχι μόνον λόγω των εξοντωτικών ποινών. Αλλά και διότι:

A) Αφαιρεί τη δυνατότητα άσκησης ουσιαστικής κριτικής στην τρομοκρατία, εφόσον δεν επιτρέπει οποιαδήποτε αναφορά σε προκηρύξεις, όπου αιτιολογούνται οι τρομοκρατικές ενέργειες.

B) Περιορίζει ακόμη περισσότερο την δυνατότητα ελέγχου των διωκτικών αρχών από τον Τύπο, καθώς και την άσκηση των δικαιωμάτων των κατηγορουμένων. Δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι η απαγόρευση της δημοσίευσης δηλώσεων των «ισοβίως υπόπτων» για τρομοκρατικές ενέργειες θα επιφέρει πλήρη αδιαφάνεια στο έργο των μηχανισμών καταστολής. Και

Γ) Η ασκότηση στην πληροφόρηση θα εντείνει τη σύγκρουση τρομοκρατίας – κράτους.

Η κυβέρνηση της ΝΔ υποστήριξε ότι δεν διώκεται ο Τύπος, αλλά το οργανωμένο έγκλημα. Ποια, αλήθεια συμβουλή θα δώσει στα μέσα ενημέρωσης εάν, (πράγμα που απευχόμαστε), ένας εκδότης ή οποιαδήποτε πολιτική προσωπικότητα πέσει θύμα των τρομοκρατών (απαγωγή, τραυματισμός, εκβιασμός, κ.ά.); Θα πρέπει τα ΜΜΕ να δημοσιεύσουν την προκήρυξη και να υποστούν τις συνέπειες της ποινικής δίωξης; Ή, να αρνηθούν προσφέροντας έτσι το άλλοθι στους τρομοκράτες για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους; Και το χειρότερο. Να νιώθουν οι ίδιοι οι δημοσιογράφοι συνυπεύθυνοι, έστω κι αν τυπικά δεν ευθύνονται.

Συνεπώς το κύμα της τρομοκρατίας όχι μόνον δεν θα μειωθεί. Αλλά αντίθετα θα προσλάβει νέες διαστάσεις, καθώς οι τρομοκράτες θα χρησιμοποιήσουν κάθε μέσο προκειμένου να πετύχουν τη δημοσιοποίηση των απόψεων και των ενεργειών τους. Η κυβέρνηση, όπως φαίνεται, δεν προβληματίζεται για την προβολή της τρομοκρατικής πράξης δια των ΜΜΕ. Προφανώς ενοχλείται από την ιδεολογική αιτιολόγηση της ενέργειας, που συνήθως αναφέρεται στις προκηρύξεις. Έτσι χωρίς να συμβάλλει στον περιορισμό των παρενεργειών, που προκαλεί στο κοινωνικό σύνολο και κυρίως στους νέους η τυχόν αμετροεπής προβολή της ίδιας της πράξης, από την άλλη πλευρά αναστέλλει τη δυνατότητα ουσιαστικής κριτικής της τρομοκρατίας.

Γιατί καμιά τέτοια κριτική δεν μπορεί να γίνει υπό τη δαμόκλειο σπάθη ενός νόμου, του οποίου οι διατάξεις μπορούν να ερμηνευτούν ποικιλοτρόπως από τις δικαστικές αρχές.

Πώς εξουδετερώθηκε η τρομοκρατία στην Ιταλία; Σίγουρα όχι χάρη στην λήψη αυστηρότερων μέτρων σε βάρος της ελευθεροτυπίας. Αλλά χάρη στη βαθμιαία μείωση του κοινωνικού ερείσματος των τρομοκρατών με την ταυτόχρονη ενεργοποίηση των πολιτικών και κοινωνικών φορέων. Μία διαδικασία, που άρχισε το 1978 με την απαγωγή και δολοφονία του Άλντο Μόρο. Ο Τζουλιάνο Ζινκόνε, πρώην διευθυντής της εφημερίδας «Λαβόρο» της Τζένοβα, που τάχθηκε κατά του Black-out στην πληροφόρηση, υποστήριξε ότι μόνον με τον κοινωνικό διάλογο μπορεί να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της τρομοκρατίας και η παθητική, έστω, αποδοχή του από ένα μικρό τμήμα της κοινωνίας. Ενώ ο Βαλεντίνο Παρλάτο, πρώην διευθυντής της εφημερίδας «Μανιφέστο» επισήμανε ότι «η τρομοκρατία δεν είναι παρά το σύμπτωμα, ένα αρνητικό φαινόμενο του πολιτικού συστήματος».

Πολλοί δημοσιογράφοι σήμερα υπογραμμίζουν ότι πρέπει να δίνεται λιγότερος χώρος, μικρότερη σημασία στις πράξεις bias των τρομοκρατών, ενώ πρέπει να αναπτυχθεί ο διάλογος και η κριτική στην ιδεολογική αιτιολόγηση των τρομοκρατικών ενεργειών. Σημασία έχει συνεπώς πώς προβάλλονται αυτές οι ενέργειες και όχι αν πρέπει να προβάλλονται ή να απαγορεύονται οι δημοσιεύσεις προκηρύξεων.

Μέχρι σήμερα κανείς στην χώρα μας, ούτε ο Τύπος, ούτε τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, εκθείασαν την τρομοκρατία. Υπάρχει ίσως κάποιο πρόβλημα με το θέμα της αποκλειστικής δημοσίευσης προκηρύξεων σε μία εφημερίδα, που οφείλεται σε άλλους λόγους. Όπως επίσης και το θέμα των οκτάστηλων τίτλων. Αλλά αυτά αφορούν τους λειτουργούς του Τύπου και σε καμία περίπτωση δεν λύνονται με νομοθετικές ρυθμίσεις. Θα επισημάνω μόνον ότι όταν ένα μέσο (εφημερίδα, ραδιοσταθμός ή τηλεόραση) δέχεται τους όρους των τρομοκρατών παύει να είναι μέσο παρατήρησης του γεγονότος, αλλά συνδιαμορφώνει την εξέλιξή του. Αυτό δεν είναι αρνητικό, είναι όμως λάθος να γίνεται στο όνομα της ελεύθερης πληροφόρησης.¹⁰

Αν η κυβέρνηση πιστεύει ότι θα πρέπει να αλλάξουμε την παθητική στάση απέναν-

ντι στην τρομοκρατία ενός σημαντικού τμήματος της κοινωνίας, οφείλει να συμβάλει ώστε να δοθεί μια πειστική απάντηση στο ιδεολογικό υπόβαθρο που στηρίζει τους τρομοκράτες. Σ' αυτό άλλωστε το σημείο διαφέρει η τρομοκρατία από το κοινό έγκλημα.

Ο κ. Μητσοτάκης, ωστόσο, αντί να επιδιώξει την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, προτίμησε την εύκολη λύση του «διατάσσουμε και απαγορεύουμε» έστω κι αν εκ των υστέρων το ρόλο αυτό ανέλαβε η εισαγγελική αρχή. Η σύγκρουση ΜΜΕ – κυβέρνησης ήταν αναπόφευκτο να επέλθει. Δεν απομένει παρά να οξυνθούν οι «σχέσεις» κυβέρνησης και τρομοκρατίας με μοναδικό θύμα την κοινωνία των πολιτών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δηλώσεις υπουργού Δημόσιας Τάξης Γ. Βασιλειάδη στις 8/12/90.
2. Ν. Μπακογιάννη, *Ο τύπος απέναντι στην τρομοκρατία*, Οικονομικός Ταχυδρόμος, 29/11/90.
3. Συνέντευξη του βουλευτή της ΝΔ Θεόδωρου Κασσίμη στο Ράδιο-Παρατηρητής.
4. Συνέντευξη του καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου στο ΑΠΘ, Ευάγγελου Βενιζέλου, στο Ράδιο-Παρατηρητής.
5. Ομιλία του καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου στο ΑΠΘ, Αντώνη Μανιτάκη, στην ΕΣΗΜΕΘ.
6. Η έκθεση υπογράφηκε από τον πρόεδρο του Επιστημονικού Συμβούλου και καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου Αριστόβουλο Μάνεση.
7. Συνέντευξη στην ιταλική εφημερίδα, «Il Τέμπο».
8. Από τη σειρά εκπομπών του RAI, *Η μεγάλη νύχτα της δημοκρατίας*.
9. Για την ιταλική περίπτωση βλέπε το αναλυτικό κείμενο του Δημήτρη Δεληολάνη *Τα χρόνια του μολυβιού: Άνοδος και πτώση της τρομοκρατίας*, Τετράδια, τεύχος 12, Φθινόπωρο '85, σελ. 27-44.
10. Στην Ιταλία από τις πλέον γνωστές είναι οι υποθέσεις των δημοσιογράφων Μανέσκα της «Ουνιτά» και του διαλόγου του «Εσπρέσσο», που συνελήφθησαν, διότι είχαν επαφές με στελέχη της Καμόρα και των Ερυθρών Ταξιαρχιών αντίστοιχα, που τους διοχέτευσαν πλαστά στοιχεία.